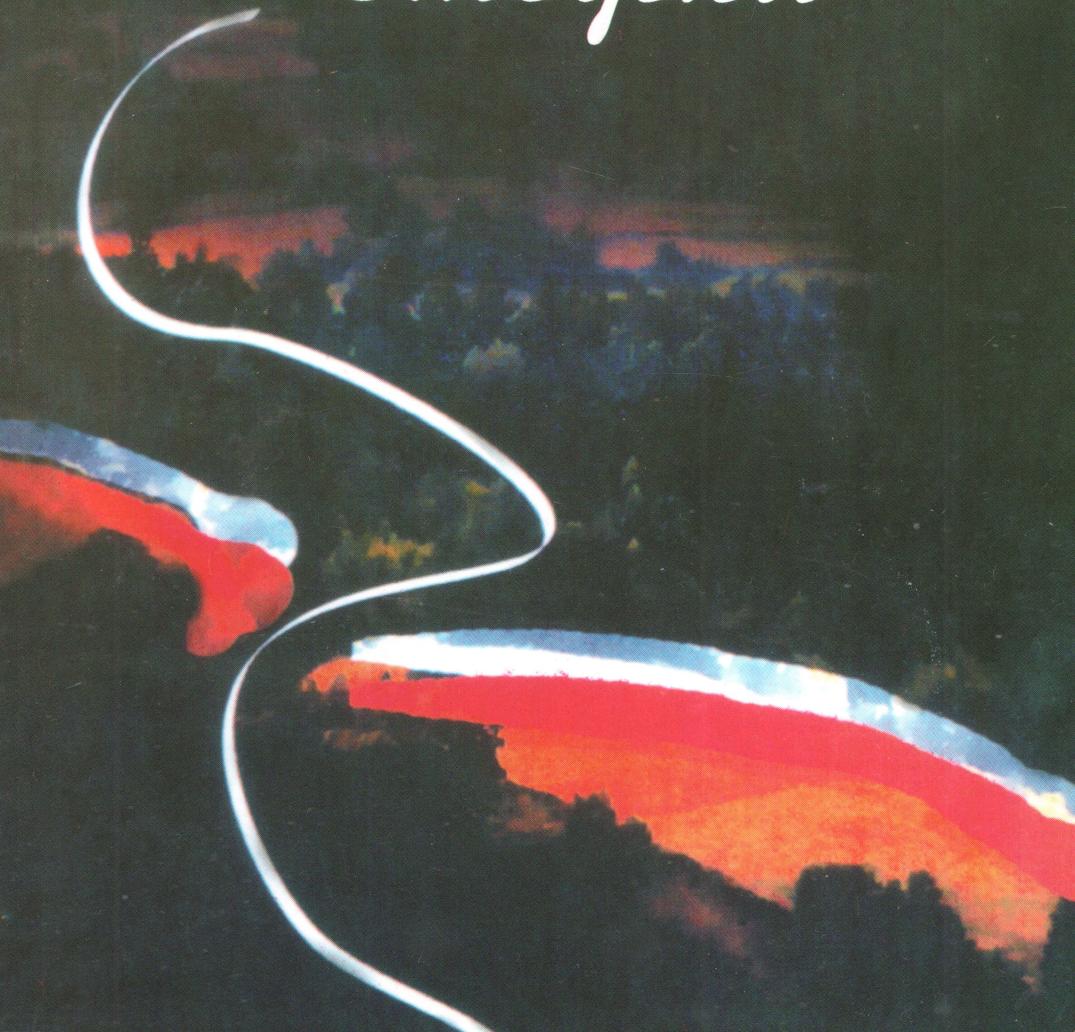

Веснні Смешки

Воєнні стежки

Нарис

Львів
Видавництво “Край”
2005

ББК 84-44; 26.89

УДК 82-311.9; 910

В 167

“Воєнні стежки” – документальна розповідь про лемківського юнака з Петрової волі Петра Когута. Він прожив багатогранне, цікаве життя, займався відродженням лемківської культурної спадщини, писав, організовував довкола себе лемківських ентузіастів. За трудову, громадсько-культурну, військову діяльність нагороджений урядовими відзнаками, про нього написано у книгах, у вітчизняній та зарубіжній пресі.

Ця скромна публікація присвячується прожитим і пережитим випробуванням Петра Когута, це – повість про людей, котрі перед обличчям смертельної небезпеки спромоглися на відвагу та протистояння злу, яке ніс у собі фашизм.

Редактор *Irina Цельняк*

Комп'ютерна верстка *Мар'яни Вовк*

ISBN 966-547-149-X

© Петро Когут, 2005

Автобіографічна довідка

Петро Михайлович Когут народився 19 листопада 1919 року в селі Петруша Воля на Лемківщині. Батько Михайло та мати Олена належали до бідних селян. У родині був старший брат Василь, молодший Павло і наймолодша сестра Марія.

Початкову школу закінчив у рідному селі, кооперативні курси – в 1935 році у Львові. Працював продавцем в кооперативі, а у 1938-1939 роках – робітником у Кросні.

Після окупації фашистською Німеччиною Польщі подався до Львова і дав згоду працювати розвідником проти німецького фашизму.

Пройшов відповідну підготовку і 15 грудня 1939 року був відправлений на окуповану фашистами територію Польщі під прізвищем Петро Войтович для зв'язку з людьми, які вже працювали проти німців. Один, а то й два рази на місяць, переходив кордон на окуповану територію для виконання завдання.

Серед розвідників, які давали цінні відомості про німецькі збройні сили, а особливо біля кордону Радянського Союзу, були поляки: Чеслава Завісляк – офіцер Війська польського, яка працювала в уряді генерал-губернатора у Krakові, та Даниїл Кіндзерський, колишній працівник Міністерства закордонних справ Польщі у Варшаві, лемки: Гавриїл Левицький в Ряшеві, Даниїл Левицький і Микола Каплун у Кросні.

Навесні 1940 року переправив на окуповану територію в Кросно радіостанцію і радистку Антоніну, а 1941 – радіостанцію та радистку Марію у Варшаву під опіку Даниїла Кіндзерського. Група розвідників передавала через радіостанцію дуже цінні відомості. З радіостанції в Кросні була надана шифровка про точну дату нападу Німеччини на Радянський Союз, друга після Зорге згідно з архівом Міністерства оборони СРСР.

Крім розвідувальної роботи мав контакти з групами партизанів лемків, поляків та радянськими воїнами, які вирвались із полону.

Після закінчення війни, до 15 травня 1962 року, працював у Львові у книжковій торгівлі на посадах від продавця до директора.

Заочно закінчив середню школу, а в 1951 році – юридичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка; курси керівників працівників у Москві у 1956 році; вечірній університет політичних наук у Львові – у 1962 році.

З 15 травня 1962 року працював у системі іноземного туризму.

Одночасно особистим “хобі” була і є журналістика, а саме тема культури лемків та громадська діяльність, яким присвятив усе своє життя. Обирається заступником голови обласного товариства “Україна”, заступником голови обласного відділення Українського фонду культури. Брав участь у симпозіумах та конференціях – обласних і республіканських. На запрошення “Лемко-Союзу” в США для участі у фестивалі лемківської пісні в “Лемко-Парку” вийздив п’ять разів. Громадська праця і журналістика сприяли контактам з лемківськими організаціями за кордоном та публікації матеріалів у їхніх газетах і журналах.

За багаторічну активну громадську роботу 16 листопада 1979 року нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради України. За заслуги в розвитку співпраці з діаспорою Указом Президії Верховної Ради України від 14 січня 1986 року присвоєно почесне звання “Заслужений працівник культури Української РСР”. За статтю “Лемковина з Польщі”, опубліковану в журналі “Соціалістична культура” (січень 1990 року), визнаний “Лауреатом року”. Державним Комітетом України по туризму 15 квітня 1999 року нагороджений знаком “Почесний працівник туризму України”. Як учасник війни нагороджений сімнадцятьма орденами і медалями.

Біля п’ятсот його статей надруковано в газетах і журналах різних країн. На Україні в газетах “Вільна Україна”, “Вісті з України”, “Ленінська молодь”, “Слава Родини”, у журналах: “Жовтень”, “Культура життя”, “Соціалістична культура”, “Пост ім. Я. Галана”, “Календарі Лемківщини”.

Один із ініціаторів створення хорової капели “Лемковина”, заснування товариства “Лемківщина”, “Фундації дослідження Лемківщини”, будови лемківської церкви у Шевченківському гаю.

Його статті друкувалися і за рубежем. В Росії – “Голос Родини”. У Польщі – газети: “Руський голос”, “Наше слово”, “Бесіда”, “Загороди”, “Антифон”. В Аргентині – газета “Рідний край”. В Югославії – “Нова думка”, в Канаді – “Життя і Слово”, “Наш Голос”. В США – газети “Карпатська Русь”, “Українські вісті”, “Правда”, журнал “Карпати”, “Лемко”. “Свободное слово Русі”, “Лемківщина”, календарі “Лемко-Союзу”. Статті підписані: П.Когут, П.Когутов, П.Карпатський, П.Лем, П.Воля і П.Ластівка.

Про участь у війні П.Когута описано у книжках Івана Любашенка “Незримое сражение” (Львів, 1976 р.), Вітольда Шимчука “На воєнному шляху” (Жешув, 1980 р.), Валентини Коломієць “Пройшов товариш всі бої і війни” (Львів, 1988 р.), Дмитра Бедзика “Сполох” (Київ, 1983 р.).

Основним завданням Петро Когут вважає зберегти перлинини культури лемків в Україні та відтворити релігійне і культурне життя на Лемківщині, сприяти дружбі між Польщею і Україною.

ВСТУП

Петрова воля – село, розташоване серед мальовничого пейзажу Узгір'я, в долині, обрамлений пасмами лісових пагорбів. Тут споконвіку мешкали лемки, люди працьовиті, стійкі, вперті та водночас доброзичливі до сусідів, спокійні й погідні. Змагаються століттями із суveroю природою, навчилися господарювати на важкому, гірському ґрунті. Будували свої «хижі», годували худобу, овець та коней, обробляли маловрожайну землю, займалися садівництвом, бджільництвом, споживали дари лісу. На пагорбі, неподалік стародавнього дуба, побудували церкву. Її бані стриміли в небо, прославляючи Бога, а святі в задумі споглядали з іконостаса на похилений за молитвою люд.

Минав час, спливали літа, а Петрова воля незмінно залишалася батьківчиною лемківських нащадків. Тут народжувалися, тут помирали, щоби після мозольної, земної мандрівки спочити в сутінках дерев на тихому, сільському кладовищі. Дехто залишав родинну оселю в пошуках заробітку в місті або на чужині. Гнані ностальгією, згодом поверталися з надією востаннє, перед смертю, побачити зелену долину, низинний плин її гірського потоку, що впадав до Віслоку, величний масив Лисої гори. Марили перед смертю хоч на хвильку вдихнути духмяне, сповнене запахом полів і лісів повітря, послухати співучу лемківську мову.

Ідилію настрою, всюдисущий спокій спочатку порушила Перша світова війна акціями австрійських репресій, спрямованих проти лемків, котрих звинуватили у проросійських симпатіях. Безліч мешканців бескидських сіл потрапило до австрійського концтабору в Таллергоф. Не всі звідтіля повернулися. Та справжня лемківська драма розгорнулася під час

Другої світової війни й відразу після її завершення. Примусова міграція лемків наростала, села збезлюділи, бо їх мешканці вирушили поневірятися світом.

Упродовж років рани поступово почали гоїтися, збережені образи вже знову споглядали на юрби прихожан, лики святих роз'яснилися. Небагато залишилося живих серед воєнного покоління. Та допоки життя й сили жевріють, люди повертаються до «лемківського раю», до країни щасливої юності, мандрують відомими ім стежками, витають спогадами.

Поміж тих, хто вижив на чужині й не зрікся рідної землі, – Петро Когут. Про нього ведеться ця розповідь.

ПЕРЕД БУРЕЮ

Петро з'явився на світ 19 листопада 1919 року в незаможній, селянській сім'ї. Дитинство Петра, як і його братів, Василя та Павла, та сестри Марусі проходило в рідній оселі й нічим не відрізнялося від життя інших лемківських хлопців. Як і всі, пас корови, допомагав у господарстві, відвідував початкову двокласну середню школу, з братами та однолітками ходив у гори, ліси, збирав гриби. Це було звичайне безтурботне дитинство.

Сім'ї велося не найкраще. Ледь вистачало на прожиття, адже землі було мало, а суворі зими, дощі й посухи нищили врожаї. Ніщо не віщувало хлопцеві барвистого майбуття. Лишилася у сільській халупі означало продовжувати безмірне бідування. Перспектива вирватися з Петрової волі була слабкою.

Петро був добрым учнем, тож після завершення навчання в школі управа голів Петрової волі кооперативу господарської спілки скерувала його у 1934 році на курси сільськогосподарської виробничої кооперації до Львова. Петро почувався дещо розгубленим у великому місті, тому частенько відвідував колишнього односельчанина – кравця Степана Камінського.

Камінський належав до прибічників лівих політичних поглядів. Він пройнявся до хлопця симпатією та довірою. У такому спілкуванні формувалася особистість та світогляд юнака. Багато часу вони проводили за розмовами, диспутами щодо різних аспектів тогочасної політики.

Після завершення курсів Петро повернувся до кооперативу Петрової волі, де займався торгівлею. Водночас працював бібліотекарем у сільській книгозбирні. У 1937 році французька фірма розпочала у селі дослідження покладів залізної руди,

що знаходилися у верхніх пластиах земної поверхні. Необхідно було виявити, чи вони придатні до промислової експлуатації. Фірма пропонувала відносно добрий заробіток, тому Петро зі своїм братом Василем найнялися туди на роботу.

Тим часом дружні контакти Петра із Степаном Камінським тривали: вони листувалися, до Петра надходили газети й листівки лівого політичного спрямування. Якось до Петрової волі нагрянула поліція. Виявилося, що Степана Камінського взяли під варту за розповсюдження нелегальної літератури. Одним із його абонентів був Петро, тож його також заарештували й утримували в ув'язненні у Фриштаку. Проте не судили й через три місяці звільнили за фактом неповноліття. Натомість Камінського було ув'язнено у Львові на чотири роки.

У результаті арешту Петро втратив роботу. Незабаром йому все-таки вдалося знайти працю вантажника на гуртівні в Кросні, яка належала євею Аппфелю. Щоденна дорога з Петрової волі до Кросна виснажувала та й не виплачувалася з тієї простої причини, що від міста до гірського села не було прокладено автобусної магістралі. Ходити пішки щодня – надто далеко. Ситуація підказувала єдиний вихід із положення – найняти в Кросні якесь мешкання. Знайшовся будинок у районі Заводі, щоправда не зовсім добудований. Його власник здавав малі, тісні комірки з вологими стінами сезонним робітникам.

У тій зімпровізованій нічліжці Петро лише ночував. Цілі дні він важко працював, тягаючи товари до гуртівні. Вечорами господаря відвідував Юзеф Січинський, відомий на той час робітничий та зв'язковий діяч. Йому сподобався молодий лемківський юнак, розумний та запальний, такий, що задає безліч питань, спраглий до знання про оточуючу дійсність.

З надходженням зими необхідно було знайти якесь інше опалюване житло. На допомогу прийшов Січинський і Петра запросив на квартиру Даніель Левицький, теж лемко, який працював водієм у місті. Надзвичайно політично активний він одразу залучив до політики й Петра. Ходили разом на мітинги,

маніфестації, зустрічі в Будинку робітника, брали участь в організації культурних заходів, урочистостей. На якомусь із мітингів Петро познайомився з Владиславом Гомулко, доволі відомим у той час діячем лівого політичного руху. Згодом їх зустрічі стали систематичними. Виступи Гомулки заворожували, не важко було захопитися цією неординарною особистістю.

У тридцяті роки двадцятого століття місто Красно було потужним осередком комуністичного руху, аrenoю численних страйків і робітничих виступів, причиною яких були низькі заробітки, безробіття, важкі умови життя. Радикальні суспільні гасла знаходили тут благодатне підґрунтя і, в основному, були спрямовані до молоді, що зневірилась у пошуках життєвих шансів. Петро Когут примкнув до лівизни якоюсь мірою випадково, проте надалі його діяльність у цій політичній течії стала свідомим вибором.

Тимчасом над Європою збиралися чорні хмари. Незважаючи на офіційну пропаганду, яка запевняла, що війни не буде, привид німецької агресії ставав щоразу реальнішим. Утім, гітлерівський напад приголомшив усіх. Він був несподіваним, тоді коли здавалося, що загроза збройного конфлікту минула чи затрималася на тривалий час.

У ТЕМРЯВІ ОКУПАЦІЇ

Минув тиждень війни. Німці зайняли Кросно. Союзники Польщі не виправдали очікуваних сподівань, залишалася лише розпачлива оборона проти загарбників. Перед обличчям руйнівної переваги ворога результат був заздалегідь відомим.

Терор окупантів торкнувся передусім євреїв. Робота в гуртівні Аппфеля стала небезпечною. Незабаром гуртівня була остаточно закрита. Петро втратив працю й повернувся знову до Петрової волі. Не знати до чого далі братися, тому чекав на прояснення ситуації, анітрохи не підозрюючи, що згодом у його житті відбудуться радикальні зміни.

Під кінець вересня 1939 року до дому Когутів приїхали Січинський та Левицький. Привезли тривожні новини.

— До рук гестапо, — сповістив Січинський — потрапив архів кросненської поліції. Сам розумієш, там є прізвища підозрюваних у комуністичній діяльності. Ти теж у списках, бо був під арештом. Німці розшукають людей, прізвища яких занесені до поліцейських реєстрів. Щохвилини можуть прийти й за тобою. Мусиш негайно втікати. Ми поможемо чим зможемо. Дістанеш фальшиве посвідчення особистості, що дасть можливість тобі вийхати з небезпечного району.

Петро слухав, подумки розмірковуючи, куди можна податися. Найкраще до великого міста, та він не мав там жодних знайомих, контактів, тож ризикував. Січинський, розуміючи ситуацію, запропонував:

— Можеш бути зв'язківцем між існуючим у Польщі рухом опору та розвідкою Радянського Союзу. Улаштуємо тобі перехід через кордон до Львова, а там уже тобою займутися.

Петро згодився, не замислюючись. Це був його шанс поквитатися з окупантами. Не збирається бездіяльно вичікувати, ховатися, утікати. Вирішив робити щось корисне, потрібне.

Незабаром отримав нові документи, бездоганно підроблені, і міг вирушати в далеку, небезпечну дорогу.

– Дам тобі адресу у Львові, зможеш там зупинитися, – пояснив Січинський, – зрештою, певно, маєш у місті знайомих із часів навчання на курсах. Та головне – перейти кордон, а це непросто.

Наступного дня потягом із Кросна доїхав до Лежайська. Щоби не викликати в німців зайвих підозр, не взяв багажу. Виглядав наче робітник із передмістя, що іхав на роботу. Деякий час прогулювався вулицями і, врешті, зупинився біля корчми на узбіччі вулиці. Дещо вагаючись, зайшов усередину. В обличчя бухнуло пивним перегаром, змішаним із тютюновим димом. Корчма була заповнена по вінці, проте одне вільне місце за столиком у куті залу знайшлося. Декілька чоловіків доволі підозрілого вигляду, зарослих, брудних, недбало вдягнених, про щось тихо розмовляли. Петро почув лише уривки фраз, серед яких слово “кордон” його особливо зацікавило. Скоріш за все ці люди перетинали кордон і навіть часто. Один із них, на вигляд лідер групи, уважно зміряв поглядом Петра й спітав:

– А ти звідкіля будеш, хлопче?

– Живу неподалік, – одказав Петро.

– Куди зібрався?

– До брата у Львів. Дуже хворий, тож думав його відвідати.

– Думав? – здивувався співрозмовник. – А маєш перепустку?

– Яку перепустку?

– То ти не знаєш, що біля кордону без перепустки не можна розгулювати? Хочеш потрапити до німецької тюрми?

Петро безпорадно розвів руками.

– Що ж мені робити? Може візьмете із собою?

– Ну звичайно, тільки тебе нам і бракувало. Обійдемося без нових клопотів. Нам і своїх вистачає.

Петро замовк. Ті невдовзі повставали й пішли геть із корчми. Петро подався їм услід. Надворі хлопці зупинилися і роздратований лідер групи повернувся.

– Чого лазиш за нами? Відчепись!

– Візьміть мене із собою, – почав скиглити Петро, – брат хворий, а зі мною не матимете проблем.

Шеф ще раз уважно глянув на Петра. Напевно, пошкодував хлопця.

– Та вже добре, – махнув рукою, – і так не відчепишся, то краще, коли будеш на очах.

Здобути перепустку для перебування у прикордонному районі виявилося не важко. У магістраті урядник поспіхом переглянув посвідчення, зроблене на ім'я Петра Войтовича, і виписав відповідний документ. У дорогу вирушили того ж дня. Без пригод добралися до Рави Руської. Осіння ніч була холодною, небо усіяне зорями. Ішли поволі повз розлогі поля, потім заглибилися в ліс. Супутники Петра несли солідно напхані торби, випуклі, потерпі валізи. Чим спекулювали – Петро не знов і його це не обходило. Думав лише про одне: як опинитися по другій стороні кордону. Тремтів невідомо від чого – чи то від холоду, чи то від емоцій.

На краю невеликої галівини постала чиясь постать.

“Німці!” – Петро був переконаний, що натрапили на прикордонний патруль.

Та провідник групи не виглядав збентеженим. Підійшов до покритого мороком чоловіка, про щось із ним погомонів. Потім той зник, а провідник повернувся до завмерлої в очікуванні групки і сказав:

– Шлях вільний!

Швидко вирушили вперед. Петро напружено шукав поглядом пограничних знаків, яких досі не було видно. Пройшло близько півгодини, коли донісся протяжний тихий свист. Група зупинилася, а з чагарника виринув рослий мужчина, сердечно вітаючи всіх. Люди говорили голосно, часом радісно, щось

вигукуючи, проте для Петра й надалі залишалося незрозумілим усе, що тут діялось.

— Чи ще далеко до кордону? — запитав він.

— Уже перетнули його і знаходимся на радянському боці.

Насправді Петро був щиро здивований, що так легко вдалося вирватися з Польщі, і що вони навіть не зауважили прикордонної лінії. Емоції стихли, всі радісно попрямували далі. Нарешті дійшли до якоїсь невеличкої залізничної станції. Львівський потяг довелося чекати всього кільканадцять хвилин. Усі гамузом сіли у один вагон. Змучений Петро невдовзі заснув. Коли ж пробудився, вагон був порожнім. Вочевидь супутники вийшли раніше, лишень шкода, що не зміг їм за все подякувати.

Петро виглянув у вікно. Потяг наблизався до веж, що виринали з імлі та височіли над Львовом.

Місто змінилося від часу, коли був тут востаннє. Гомінкі, пульсуючі життям вулиці були напівпустими, кав'ярні й ресторани замкнені. Натомість усюди ходили радянські солдати, щохвилини повз Петра проїжджали військові машини, в повітрі витала гарячкова воєнна атмосфера, характерна для прифронтового міста.

Петро, не зволікаючи, пішов за знайomoю адресою до Степана Камінського. Побачивши Петра, Камінський не приховував подиву й розгубленості.

— А ти тут звідкіля взявся? Як дістався до Львова? — засипав питаннями.

Властиво, тільки тоді Петро зрозумів, що, зважившись на цю пригоду, зробив щось дуже важливe. Тимчасом Степан запросив його до скромного, тісного мешкання, почастував чаєм, і лише потім уважно вислухав повідомлення Петра. Коли той закінчив розповідь, визнав:

— Ти відважний і спритний. Усе ж поясни, навіщо так ризикував, пробираючись сюди?

– Не мав іншого вибору, німці могли мене заарештувати. А я хотів би з ними боротися. Даніель Левицький запропонував мені стати розвідником і я вирішив спробувати.

– Що ж, давай про це подумаємо, – Камінський уважно приглядався до Петра. – Місцевість знаєш добре, до того ж – молодий, спритний, можливо, що й, справді, на щось знадобишся. Поспілкуюся з ким належить і завтра вирішимо.

Петро не здогадувався, що Степан Камінський був працівником радянської розвідки. У розвідку заангажували і Габріеля Левицького, брата Даніеля. У вересні 1939 року, перебуваючи на військовій службі в польській армії, він потрапив до радянського полону. Як член КПП був завербований розвідкою. Терміново потребував людину, яка була би зв'язківцем між львівським розвідувальним центром і окупованими німцями територіями. Незважаючи на удавано успішну німецько-радянську співпрацю й зобов'язання пакту Ріббентропа-Молотова, у багатьох не викликали сумнівів тимчасовість становища й упевненість, що раніше чи пізніше ситуація приведе до зради союзників. Тому було вирішено розпочати створення розвідувальної мережі за кордоном. Петро, згідно з рекомендацією Даніеля Левицького, відповідав кандидатурі зв'язківця.

Наступного дня на нього чекало довготривале, вичерпне прослуховування радянським офіцером. Він був змушений детально висвітлити свою біографію, подати прізвища знайомих, контакти на Прикарпатті, виявити обізнаність із регіоном своєї діяльності. Нічого не приховував, говорив щиру правду, проте вирішальне значення мала впевненість Левицького і Камінського щодо його готовності до небезпечної служби.

Місяць, у прискореному режимі, Петра інтенсивно готували. Поглиблено вивчав німецьку мову, вчився користуватися радіостанцією, майстерності розвідника. Проживав у готелі, але часто зустрічався з Камінським, небайдужим до долі Петра.

По закінченні підготовки отримав перше завдання. Він повинен був повернутися до свого краю з паспортом на ім'я

Петра Войтовича, а там розпочати створення організації осередків розвідувальної мережі. Повертався тією ж дорогою, кордон перетнув уночі в районі Рави Руської. Потім дістався потягом до Кросна, а звідти – пішки до Петрової волі.

Перечекав у лісі до сутінків і лише тоді наважився обережно підійти до родинного дому. На нього чекала палка зустріч. Родина поняття не мала про справжню діяльність Петра. Усі були переконані, що той виїхав на роботу до Krakова, де і, мабуть, проживав. Ображалися лише на те, що не писав, не сповістив адреси.

– Ви ж знаєте, – пояснював, – що я не можу легалізуватися. Робота добра, та проживати за сталою адресою небезпечно, noctую у різних знайомих і колег. Не хочу потрапити у гітлерівські лабеги. Краще скажіть, чи за мною не питали, чи поліція не приходила?

– Ніхто до нас не приходив, – заспокоїв брат Василь. – Околиця спокійна. Німців досі не бачили, та й що би вони тут шукали?

“Це добрe, – подумав Петро, – напевно, не дісталися до моїх документів. Та на всякий випадок треба чатувати”.

Залишався в Петровій волі ще декілька днів, обмірковуючи подальші плани. З дому виходив тільки вночі. Розумів, що наражає родину на небезпеку. Фальшивого посвідчення, яким користувався, вистачало, щоби потрапити до гітлерівського ув'язнення, а звідти виходу не було.

Тому з полегшенням попрощався з батьками та рідними, залишаючи Петрову волю. Ступав на стезю, із якої вже не було воротя.

Тимчасом Габріель Левицький приїхав до краю раніше від Петра. До війни він проживав у Жешові і тепер дістав завдання повернутися до свого рідного міста, щоби розгорнути розвідницьку діяльність у координації з Петром. Так із групою людей, що поверталися з воєнних поневірянь, він переправився через Сян у Перемишлі. На узбережжі стояли вантажівки, біля

котрих метушилися німецькі солдати. Прибулих вітали доброзичливово, майже радісно, запевняючи, що всіх відвезуть “додому”. Люди були спантеличені, не сподівалися такої зустрічі і без жодного страху сідали у вантажівки. Левицький, не дивлячись на вроджені обережність і маловірність, зробив те саме. Колона машин поволі рушила в напрямку до Ярославля, а потім через Пшеворськ до Ланцута. Однаке, тут машини повертали й виїжджали за місто, на територію замкового парку, оточену німецькими постами. Левицький зорієнтувався у ситуації й прийняв близкавичне рішення. Пересівши на край машини, їduчи однією з людних вулиць, він зіскочив на ходу і змішався з натовпом зівак. У загальному хаосі ніхто не переслідував утікача. Габріель сковався в промисловому будинку передмістя Ланцута, а до Жешова дійшов пішки наступного ранку.

Спостерігаючи початок діяльності гітлерівців у місті, шалений терор і постійне підкріплення розміщених тут військових підрозділів, приходило переконання, що німці не зупиняться на завоюванні Польщі, Франції, Бельгії, Голландії й Норвегії. Ця війна швидко не завершиться й Англія – не остання її аrena. Збір металобрухту, зокрема, кольорового, у Жешові й цілій губернії, накопичення харчових запасів, зброї, амуніції свідчили, що Гітлер шикується підкорити світ. Питання було лише в тому: хто наступний?

Незабаром Габріель Левицький вирушив із першим рапортом до Львова. Напередодні зустрівся з братом Даніелем і посвятив його у свої плани.

– Якщо не повернуся, значить загинув, – заявив, – хочу, щоби ти продовжував мою справу. Замешкаєш у Кросні, а там працює наша людини – Петро Когут. Його ти знаєш добре. До співпраці необхідно залучити й нашого брата Павла. Будете діяти на Прикарпатті. Якщо ж пощастиТЬ повернутися, то організуємо розвідувальну мережу на більшому терені.

Поїздка до Львова завершилася вдало. Габріель Левицький повернувся з новими дорученнями. Проте, поступово

в розвідувальних операціях усе більшого успіху досягав надзвичайно оперативний, відважний та кмітливий Петро.

Габріель Левицький працював у Жешові, на залізниці. Даніель був водієм повітового комісара в Кросні. Отже, Петро мав два надійних джерела інформації. Дещо довідувався й сам, адже знов німецьку мову, крім того, прекрасно орієнтувався в даній місцевості. Значну роль відігравала прекрасна, майже фотографічна пам'ять. Не повинен був ніколи нічого нотувати – просто дивився, слухав, запам'ятувував. Два, три рази на місяць перетинав кордон і поставав відомості до Львова. Це було доволі небезпечно, та без цього важлива інформація приходила із запізненням. За кінцеву мету розвідники ставили функціонування на ворожому терені рації. Треба було не тільки перекинути до Львова передавач, а й радистку.

Це завдання доручили Петру. Вирішили, що насамперед він переведе й улаштує підготовану розвідкою дівчину, пізніше – рацію.

Зі своєю майбутньою супутницею познайомився декілька днів перед від'їздом до Польщі в кабінеті майора, безпосереднього керівника Петра.

– Познайомтесь, – сказав майор, – це – Антоніна Глиба, а то – Петро Войтович.

Невеличка, щупла, кароока брюнетка відразу сподобалася Петрові. Здогадався, що саме вона і є тією радисткою, котрій він знайшов квартиру в Бялобжегах. Майор зазначив, що в них є два дні на те, щоби краще познайомитися, тому варто максимально їх використати. Гуляючи вулицями Львова Антоніна, а скорочено Тоня, розповідала про себе. Народилася вона на Волині, закінчила там гімназію.

“Дивно, – збагнув Петро, – якщо на Волині, то повинна була би вчитися в польській школі, а польську мову майже не знає”. Не повірив їй, тому й не розповів про себе правди, а вона, у свою чергу, також була впевнена, що Петро не зовсім щирий.

Через три дні майор привіз їх до кордону в Перемишлі. Коли стемніло, перейшли через Сян і до ранку пересиділи в невеличкій діброві. На світанку на дорозі з'явилися люди із біжнього села. Вони прямували на ринок до Перемишля. Долучившись до них, дісталися центру міста. Потім потягом доїхали до Жешова, а далі – до Кросна.

До Бялобжегів її проводив Даніель Левицький, Петро ж попрощався з дівчиною.

– Чому не залишаєшся зі мною? – запитала вона.

– Мушу їхати до Кельц із важливою справою.

Насправді ж повернувся до Львова за рацією. Усю дорогу думав про Тоню. Не припускав тоді, що за кілька років вона стане його дружиною, відданим товаришем на все життя, аж до глибокої старості. У дійсності, Тоня звалася Оленою Царенко, та про це Петро довідався вже значно пізніше, коли між ними виникла взаємна довіра.

Вітольд Шимчик у виданій в 1980 році книжці “На·воєнному шляху” подає цікаве повідомлення господарів будинку, де проживала законспірована Тоня, відома як «радянська парашутистка». Знаменним є те, що в цих повідомленнях нема жодної згадки про Петра. Мешканці Бялобжегів узагалі не знали про його існування.

“Чудового осіннього пополудня ми перебували на місці – в Бялобжегах. Ми, тобто мій перший інформатор – Людовік Полянський з Жешова і директор Євген Кутний з Тарнова з дружиною. До нас підійшов і привітався брат директора Станіслав разом із матір’ю – господинею дому.

– Чи насправді Ви, панове, переховували радянську парашутистку? Звідки вона тут узялась?

– Її привів, звичайно ж, тато. Хто ж би то інший посмів? – каже Євген Кутний. – Наш тато, земля йому пухом, був людиною надто цікавою до політики. У часи окупації, хоча й німці за це суворо карали, переховував на стрілі радіо і постійно слухав фронтові повідомлення. За його ініціативою

у нас переховувався під час окупації жив Андрій Гітер. А ще тато разом із сусідом привели до нас якогось вечора Тоню.

— Так вона назвалається?

— Саме так представилається. Антоніна Глиба, або, скорочено, Тоня, — каже старша пані Кутна, — була вельми ввічливою, скромною й милою дівчиною. Казала, що побувала в життєвих перипетіях, що її родину винищили фашисти. Її привів чоловік і вирішив, що вона в нас замешкає. Квартирантка, то квартирантка. Я все ж пізніше здогадалася, що вона не проста квартирантка, а нелегальна.

Йдемо до кімнати, де проживала таємнича дівчина. Односпальне ліжко, образ на стіні, мило, затишно. І відразу в очі кидается вада кімнати — окрім входніх дверей. Якщо би німці зайшли до хати головним входом, то ними можна було би відразу втекти. Звичайно, що у випадку несподіваного візиту гестапівців. Бо коли переслідували підозрюваного, зазвичай оточували визначений будинок з усіх сторін, фактично, шанси на втечу виявлялися мізерними.

Згодом дізнаюсь, що в цьому маленькому покойку відбувалися сеанси зв'язку. Під стелею звисала антена, а невідома дівчина вибивала ключем зашифровані повідомлення. Але про це я дізнаюся значно пізніше, бо поки ще не маю жодного уявлення, ким, властиво, вона була. Тож, продовжую вититувати доброзичливих господарів:

— А звідки ви знаєте, панове, що Тоня була парашутисткою?

— Від неї! Проте вже після війни, бо тоді ані не писнула, не обмовилася ні слівцем! Навіть, коли прощається, не сказала.

— Що за причини примусили її залишити вашу оселю?

— Нехай це вже Сташек розповість, — каже старша пані. — Це ж ти її на станцію відвозив?

— Правильно, — стверджує Станіслав. — Досі захоплююсь Тонею, її загартованою волею, чудовою витримкою. Сама в чужій країні, у важких окупаційних умовах, а справлялася дуже

вправно. Пам'ятаю, як прийшла до нас із тією своєю валізочкою. Така смуглява, зgrabна брюнетка.

— А відвідували її такі різні люди, та й сама вона часто кудись виходила чи виїжджала. Дуже цікавилася нами, містом, околицями. Польською мовою розмовляла досить слабенько, тому у людних компаніях диспутів уникала, властиво, тільки відповідала на запитання.

— А поїхала від нас через те, що звернули на неї увагу. Одна моя знайома розповідала, як була колись водночас із нею в ресторані. Хтось підійшов і щось швидко прошепотів їй на вухо. Вона відразу вийшла. Через кілька хвилин у ресторані з'явився шеф кросненського гестапо Густав Шмацлер із своєю свитою. Якраз тоді Тоня поїхала і, звичайно, я відвозив її на станцію. Мала їхати з Кросна до Krakova і навіть залишила адресу, яка згодом виявилася фальшивою. Звичайно — це конспірація, але ми тоді були прикро вражені.

— Ну є доброе, що поїхала, — додає пані Кутна. — Но в нас за пару місяців була величезна облава. Німці оточили всі Бялобжеги, заарештували десятки людей, наш будинок детально оглянули, взяли під варту чоловіка й синів. Що я тоді пережила, куди тільки не ходила, щоби їх рятувати...

— Ви маєте на увазі ті страшні репресії 1943 року?

— Так, — утручається Євген. — Погнали нас тоді до будинку колишнього Управління англо-галицького нафтового консорціуму разом із багатьма іншими мешканцями Бялобжегів. Там, після попереднього прослуховування, частину затриманих, у їх числі й нашого батька, було звільнено, натомість, брата і мене разом із десятками заарештованих вивезли до концтабору в Шебнях, а потім до тюрми в Тарнові. Проте, це вже інша історія...

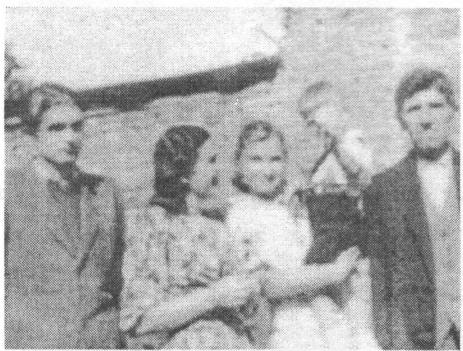
Довго ми розмовляли в будинку панів Кутних про Тоню та її окупаційні пригоди. Стало вже зовсім темно, коли я схаменувся, що в моєму записнику так нічого й не з'явилося про постать таємничої радистки, що я взагалі нічого не дізнався про її діяльність. Може більше знат Юзеф Кутний, але він уже не

Петро Когут після закінчення
студій. Кінець 30-х років. Львів.

Олена Царенко –
Антоніна Глиба. 1941 р.

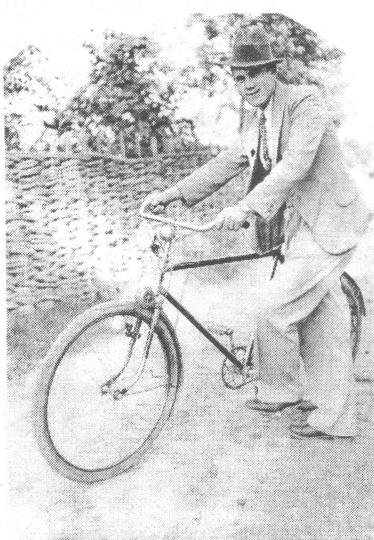
Батько Петра – Михайло з родиною.

Молодший брат Павло Когут.

Петро Когут з дружиною і сином Анатолієм.
Кінець 40-х років.

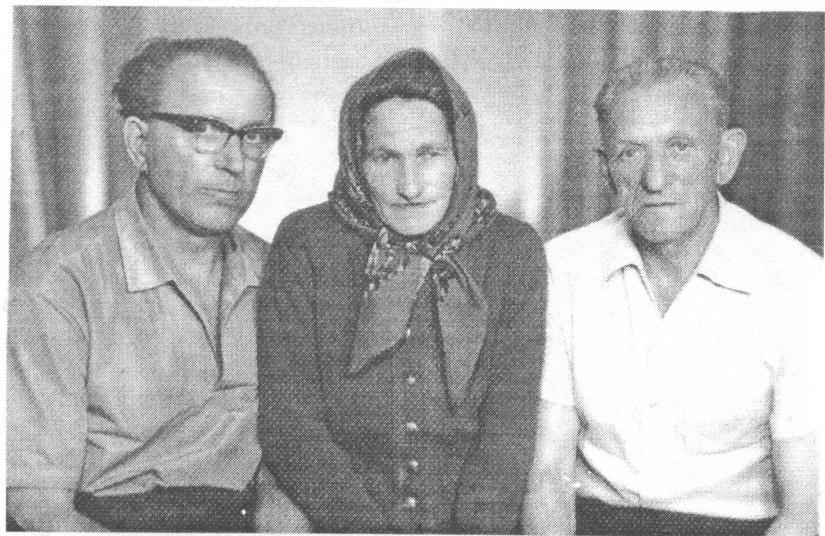
Розвідник Йосиф Чопко
("Коваль").

Розвідниця Чеслава Завісляк.

Петро Когут, Габріель і Даниїл Левицькі та син Даниїла.

Павло Карп, його дружина Водзіка та Павло Юрковський.

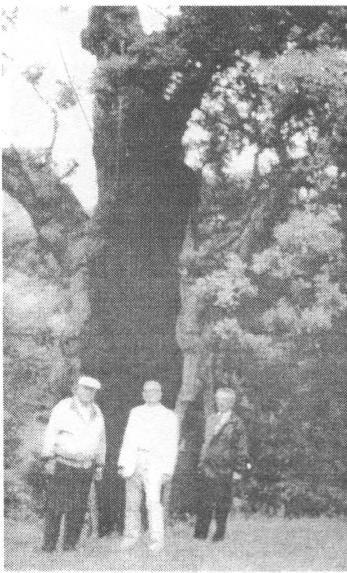
Антоніна Когут. Одеса. 1958 р.

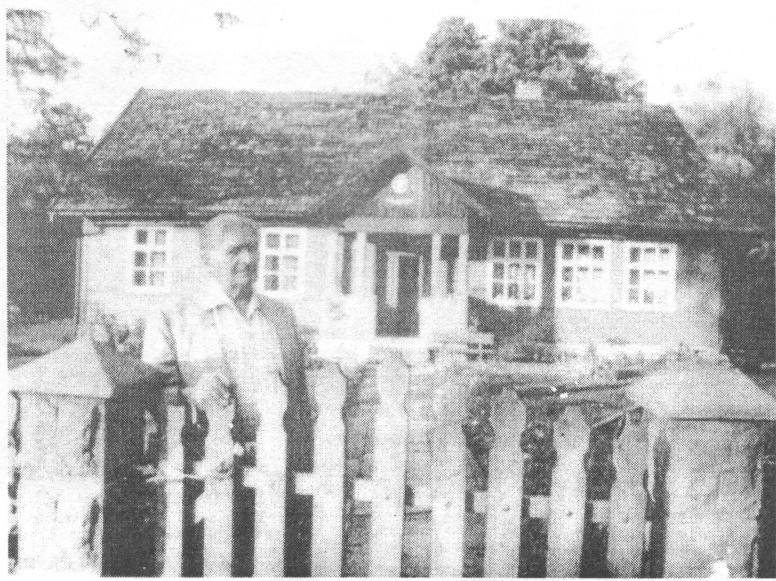
Петро з дружиною. 80-ті роки.

Петро з сестрою Марією. 1989 р.

Біля старого дуба та церкви в Ріпніку.

Стара школа у рідному селі Петрова воля. 2002 р.

Олена (Антоніна) Когут.

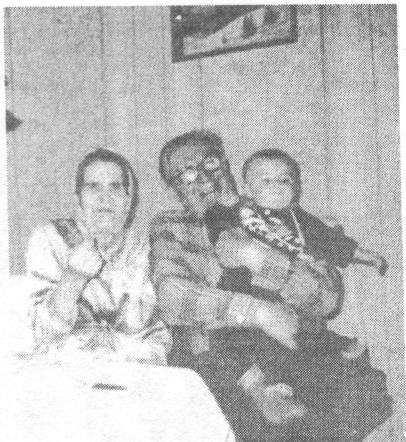
Січень 1980 р.

Син Анатолій з доньками.

Петро Михайлович з внучками
Юлею і Марією. 2000 р.

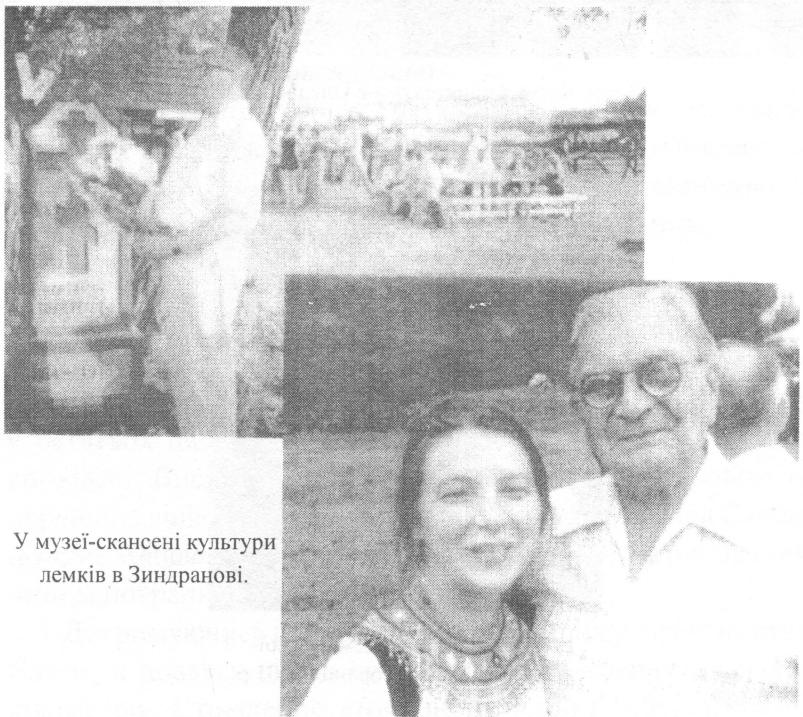
Подружжя Когут
з правнуком. 2000 р.

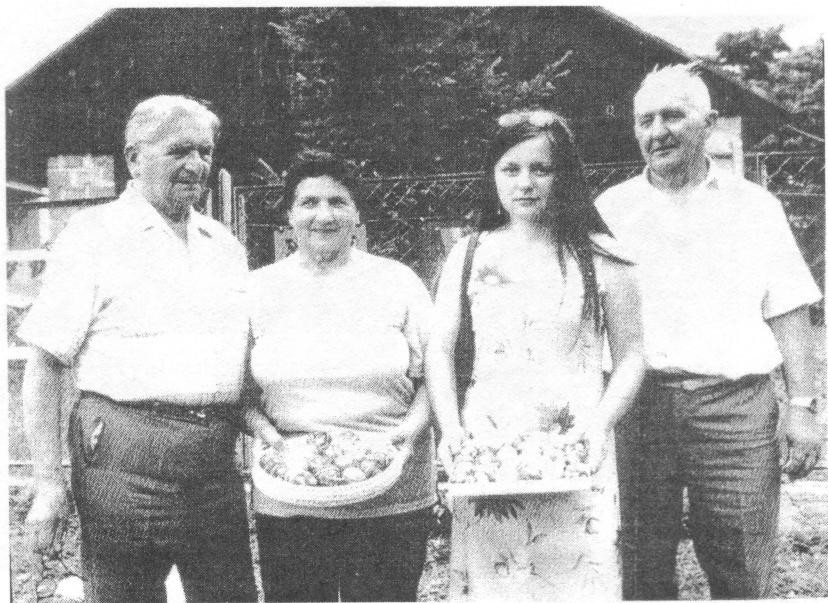
Під час перебування у США. 1972 р.

У гостях в Нью-Йорку
у подружжя Йоана і Євгенії
Негребецьких. 80-ті роки.

У музеї-скансені культури
лемків в Зиндранові.

Петро Когут з приятелями в Оджиконі. 2001 р.

Святкування "Лемківської творчої осені". Горлиця 2001 р.

живе. А сусід? Той самий сусід, котрий привів її до цього дому? Де він живе?

Вияснилося, що недалеко. Не зовсім зручний час ми викроїли для візиту до здивованого старшого пана. Перш ніж увійшли в контакт, або, як кажуть, розтопили лід відчуженості, я усвідомив, що звідкілясь його знаю, та не було вже часу шукати в пам'яті звідкіля. Найважливіше те, що є ниточка сліду, а не лише спогади. Знайшлися також і документи, і перші адреси людей, які про цю історію можуть щось більше сказати.

Виявляється, що Тоня є лише однією з учасників цілої конспіраційної групи, що діяла в німецькому тилу. Мій співрозмовник – Даніель Левицький, оберігав її на терені Бялобжегів і виконував багато інших завдань антигітлерівського підпілля. А ще таких як він було більше. Сліди ведуть до Жешова, Свіноустя, Жарова і Радянського Союзу. У Країні рад ще й досі живе з чоловіком саме та найтаємничіша Тоня, котра насправді зветься Оленою.

Олена Царенко-Когут, на жаль, вже не живе, вона не прочитає цієї книжки. Петро вважає свої спогади посмертною даниною своєї дружині: найпрекраснішій, найрозумнішій з жінок, найбільше люблячій і гідній пошанування.

***

Радистка була вже на місці. Тепер необхідна була рація.

Її запакували у звичайну, шкіряну валізу. Такі валізи були у багатьох пасажирів. До прикордонної зони Петро доїхав спокійно. Висів на визначеній станції й під покровом ночі перейшов лінію кордону. Перечекав до ранку в лісі під Сяноком, пізніше змішався з натовпом селян, котрі йшли на ринок і таким чином потрапив до міста.

Дотримуючись інструкцій майора, не сів у потяг на станції Сянок, а подався пішки до Новосельця, близько дванадцять кілометрів. Страшенно втомлений, чекав прибуття потягу із

Сяноку до Кросна. Зайняв місце у вагоні, вийняв німецьку газету й удавав дуже поглинутого її читанням. Під час подорожі раптово відкрилися двері й до вагона зайшов гестапівець у товаристві двох поліцайв.

– Контроль багажу, – гукнув один із поліцаїв.

Петро завмер, відчув на карку неприємний холодок. Продовжував читати газету далі й гарячково мислив, що можна зробити. Утекти не було шансів, а допустити до відкриття валізи означало вірну смерть, яку передували тортури.

Поліцаї вправно переглядали багажі, гестапівець йшов за ними. Вони швидко наблизилися. Петро сидів нерухомо. Гестапівець вказав пальцем на валізу, що лежала на полиці.

– Чий це багаж? – зойкнув.

– Мій, та м'яса там нема, – оптимістично відповів Петро німецькою мовою, знаючи, що саме це шукають німці у пасажирів.

Гестапівець забрав руку, без слова відвернувся й відійшов углиб вагона. Петро полегшено зітхнув. Він просто чудом уникнув провалу, пощастило йому неймовірно. Подальша дорога до Кросна була спокійною, без непередбачених емоцій.

Після встановлення рації розвідувальна діяльність набрала темпу. Петро майже щоденно вирушав у район. Йому товаришував для прикриття молодий хлопець. Вони не розмовляли, хлопець увесь час тримався на відстані від Петра, але переслідував його, наче тінь. Його присутність додавала Петрові впевненості, хоча він розумів, що у випадку затримання його гітлерівцями, хлопець навряд чи щось зміг би вчинити.

Рапорти складав сам Петро, виходячи з наявності одержаної інформації. Тоня передавала їх до Львова.

***

На початку 1941 року Петра зацікавила досить незвичлі повідомлення про спорудження таємних військових об'єктів

у Стемпіні, біля Стрижова. Уся місцевість була густо заставлена німецькими постами. Від Вишневої було пущене в район будівництва залізничне відгалуження. Виселено частину мешканців села. Вони розповідали про зведення в Стемпіні міцних бункерів.

“Чому саме тут, на окраїнах Генеральної губернії, будувати укріплення?” – замислювався Петро.

Однозначної відповіді на це питання не знаходив, але логіка підказувала, що від Стемпіння до Москви значно ближче, ніж від Берліна чи навіть шанця Гітлера в Кентшині. Ця інформація співпадала з наступною. На прикордонній лінії, вздовж Сяну, радянські солдати будували лінію укріплень. Німci не тільки не протестували, а навіть часто відвідували будівництво, зустрічалися з радянськими офіцерами, фотографували.

“Що все це значить?” – думав Петро.

У Сяноку, на замковому пагорбі, німci зводили фортифікацію. Можливо, остерігалися нападу? Події здавалися завуальованими, незрозумілими, проте досить було глянути з узгір’я на долину Сяну, щоби переконатися, що радянські укріплення видно як на долоні. Батарея взводів, встановлена в цьому місці, могла би їх знищити протягом декількох хвилин.

Повідомлення йшли до Львова, проте Петро не знов, як вони були інтерпретовані.

У лютому 1941 року Петро переправив через кордон іншу радистку – Марусю, котра згодом поїхала до Варшави. Наступною справою була доставка другої рації. Тут доречно знову повернутися до звіту Петра, внесеного до книжки Вітольда Шимчика «На воєнному шляху»:

“Незадовго до німецького нападу на СРСР, у 1941 році, я переправився через Сян у місці, віддаленому на 6 км від Сянока. Ніс комусь у Варшаві рацію, із якою повинен був прибути на залізничну станцію Гнєвош у Новосільцях. На світанку із неспокоєм зауважив, що знаходжуся в німецькому оточенні. Німci були в лісі, на сусідніх пагорбах, на поляні

стояли їх машини. Тож, цілий день перечекав у хаті, а проти ночі вирушив до найближчого села.

Я був уже всередині поселення, коли зауважив здаля, навпроти мене, патруль української поліції, що приблизявся. Не вагаючись, я звернув за найближчий тин, аби уникнути зустрічі з ними. На подвір'ї літній чоловік рубав дрова. Краєм вуха я почув, як звертався польською мовою до дітей, які спостерігали за його роботою.

— Хвала Богу, — привітався до нього.

— На віки віків...

— Чи міг би я тут трохи перепочити? — спитав я. — Сам я з Krakова, іду із Сянока на станцію в Новосельцях, бо на вокзалі в Сяноку поліція скажені. Кожного перевіряють, хангають людей...

— А ходіть, ходіть до хати. Спочиньте собі. Та й по ночах зараз краще не розгулювати.

Гостинний господар прийняв мене сердечно, почастував вечерею, дозволив переноочувати. Та коли я прокинувся, то зауважив, що течки з рацією під лавою не було. Я зірвався на рівні ноги, та господар, побачивши мою тривогу, відказав:

— Усе в порядку, нічого, пане, у вас не пропаде. Уночі, коли ви спали, приходила українська поліція. Питали — хто це в мене ночує? Я сказав, що це — син брата з Krakова, а течку, на всякий випадок, я виніс у сіни й заховав.

— Цей діловитий чоловік, — по роках згадує Петро, — не тільки врятував мені життя, а й зберіг рацію, таку в той час необхідну розвідувальній мережі Warsaw. Він навіть не знав моого імені, проте потрактував мене як брата”.

Радіозв’язок значно полегшив подання рапортів, натомість, робота розвідувальної групи Петра не стала через це безпечнішою. Навпаки. Тепер потрібно було зробити все можливе для того, щоби не дійшло до викриття цінної апаратури, а деконспірація означала смертельну небезпеку для багатьох невинних людей.

Рацію переховував Даніель Левицький у спеціальному сховку, видовбаному в дерев'яній колоді. Увечері, в час зв'язку, вимав апарат, вкладав його до валізи й прямував із ним до Тоні. По завершенні сеансу зв'язку забирає рацію до сховку.

Ситуація ускладнилася, коли у будинку в Бялобжегах, де проживала Тоня, поселився німецький офіцер. Даніель більше не міг приходити в околицю з валізою. З того часу Тоня сама приносила рацію. Деколи вона була такою вичерпаною фізично й нервово, що не відносила рацію, а ховала її у мешканні. У випадку несподіваного обшуку такий ризик міг привести до провалу цілої групи.

Габріель Левицький вивчав терен у районі Дембіци й Мельца, де гітлерівці поспіхом будували польові літовища, нагромаджували літаки та військове обладнання. Під час однієї з ризикових вилазок дійшов аж до Щебришина й підтверджив чутки про будівництво там величезного літовища, котре сягало далеко на схід Генеральної губернії.

Петро, за підтримкою Даніеля Левицького, збирав інформацію на Прикарпатті. Установив, між іншим, що на літовищі в Модерівці знаходяться замасковані німецькі мисливці. Бойові літаки різних типів стояли як на літовищі в Кросні, так і на польовому літовищі в Івонічі.

Отримані дані швидко передавалися до Львова. Їх читував офіцер розвідки за псевдонімом Яковлев. Вони надходили з Бялобжегів, а також із Горлиці, Ясел, Сянока. Завдання полягало в тому, щоби німці “не запеленгували” рацію, яка працювала в усталеному місці. Перевезенням рації займався Даніель Левицький. Це було винятково небезпечною справою.

Тимчасом, розвідувальна мережа поширювалася, охоплювала нові терени.

Ранньою весною 1941 року Петро отримав доручення зустрітися з Даніелем Кендзерським, інженером-будівельником, з котрим підтримував стосунки від вересня 1939 року. Розвідка володіла інформацією, що німці будують поблизу кордону

Генеральної губернії та СРСР військові об'єкти, укріплюють терен. Поїхав до Варшави. Виявилося, що Кендзерського нема вдома. Дружина проінформувала Петра, що німці приїхали за ним вночі й забрали до Скажиська Камінного на будівництво якогось важливого об'єкту. Йому не дозволили контактувати з близькими навіть по телефону.

— Це мусить бути щось справді важливе, — вирішив Петро. — Немає іншого виходу, як їхати до Скажиська.

Та справа в тому, що на такий виїзд потрібно мати перепустку. Може за допомогою знайомих і вдалося би дістати такий документ, але на це потрібен був час, якого в Петра не було. Вирішив ризикнути. Зайняв місце у вагоні біля вікна й дивився на сільські весняні пейзажі, що минали, на людей, що працювали на полях, на ліси, вкриті свіжою зеленню, на сільські паркани. Життя йшло своїм плинном, ніби й не було війни, окупації й страху. Про понуру дійсність нагадували лише часом військові вантажівки, що минали, та німецькі солдати, які пильнували вокзали. До Скажиська він доїхав щасливо, уникаючи перевірки документів. На станції було мало народу, тож, Петро, щоби не привернути уваги, зайшов до буфету, замовив пиво і, сидячи за столиком, думав про подальші дії. Не знов міста, не мав поняття, де шукати Кендзерського. Зрештою, вийшов на вулицю. Швидко дійшов до костелу. Перед входом до святилища зауважив літнього чоловіка. Підійшов до нього, зав'язалася розмова.

— Брата забрали німці на якесь військове будівництво в Скажиську, — довірився Петро, — а тимчасом мати тяжко захворіла й хоче побачити сина перед смертю.

— Знаю, де є це будівництво, — чоловік уважно глянув на Петра. — Можу панові показати, але не раджу туди йти, бо мати не побачить жодного з вас.

Дотримуючись обіцянки, літній чоловік відвів Петра на узлісся, де німці проводили будівельні роботи. Швидко попрощався й зник. Петро проник на територію оборонного об'єкта і, звісно, був затриманий вартою.

– Сюди не можна заходити! – варта скерувала дула карабінів у бік непроханого гостя.

– Я не хочу заходити, – почав пояснювати. – Я приїхав попрощатися з колегою, бо добровільно записався на роботу в Німеччину й за кілька днів від'їжджаю.

– Добровільно! – засміявся німець. – Як називається той колега?

– Даніель Кендзерський. Працює інженером.

– Почекай, перевіrimо!

Минули напружені півгодини і з'явився дуже переляканий Даніель.

– Ти здурів? Хочеш, аби нас заарештували?

Петро почав пояснювати, що немає приводу для страху і що німці “купили” його пояснення. Прогулювалися кільканадцять хвилин поблизу огорожі. Кендзерський докладно описав тип зведених об’єктів, найменування робіт, відповів на питання, поставлені Петром. Потім вони попрощалися й Петро пішов на станцію.

Зворотний шлях минав спокійно. В його вагоні їхала молода, неординарна дівчина, та, за винятком декількох ввічливих фраз, розмова не в’язалась. На трасі Тарнов-Загіряни до вагона зайшов німецький патруль.

– Документи! – зажадав офіцер.

Петро подав своє посвідчення. Сподівався, що німець не зауважить, що фальшиве. І справді, офіцер пробурмотів:

– А, українець із Комітету допомоги, – і повернув Петрові документ.

Потім почав уважно вивчати посвідчення дівчини. Щось йому там не сподобалося, бо запхав документ до кишені. Це означало, що дівчину заарештовано.

Реакція Петра була блискавичною. Притуливши до дівчини, поцілував і звернувся до офіцера:

– Прошу віддати їй посвідчення!

– Це наречена пана? – спитав німець.

– Так, скоро повінчаємося.

Офіцер вийняв документ й повернув його дівчині. Небезпека минула.

Дівчина висіла в Загірянах, а на прощання міцно потиснула Петрові руку. Наступного дня Петро повинен був зустрітися під Горлицею з польським агентом із Krakova. Знав від майора, що це жінка з вищого світу. Її брат працював перед війною у Міністерстві закордонних справ, а на початку війни потрапив до Англії.

Дівчина працювала в німецькій фірмі, мала зв'язки, підтримувала знайомство з оточенням губернатора Ганса Франка. Зустріч із нею була хорошим шансом створення нових, цінних контактів. Вона повинна була відбутися в одному з будинків у Шимбарку. Саме туди й поїхав Петро. Постукав у двері, на порозі стояла вчорашня знайома... дівчина з послягу. Вона й була цим агентом – Чеслава Завісляк.

***

Невдовзі по тих подіях, Тоня, тепер уже під іменем Ніни, поїхала на зустріч до Чеслави Завісляк обумовити деталі контактів із розвідувальною групою. Вищеназвана книга Вітольда Шимчика містить спогади цього епізоду у викладенні Завісляк:

“Зустріч відбулася у Krakovі в кінці 1940 року. Я проживала в Офіцерському містечку на вулиці Залевського, у пані Шлегель – доньки полковника: самітної, старої діви, котра у власній віллі займала велике чотирикімнатне мешкання. Того дня, із самого ранку моя господіня привела до кімнати Ніну. Висока, гарної статури брюнетка, смуглошкіра з великими чорними очима, років 18-19, вона підійшла до моого ліжка і зі словами:

– Так це ви, Чеслава? – сердечно поцілувала мене. – Ваші друзі зі Львова кланяються вам, – додала її сіла поруч.

– Як доїхала? – спитала я, аби зорієнтуватися.

— Перейшла через Сян, — спокійно відказала вона.

Я подивилася на замерзлі шибки і залізла глибше під ковдру.

— Вода не була глибокою, нижче пояса, — пояснила вона, зауваживши моє здивування.

Я придивилася до неї уважніше. Мені здалося, що вона занадто легко вдягнена й червоні рум'янці можуть бути проявом лихоманки. Умовила її одягти теплу білизну, принесла гарячої кави.

— Мучу вже йти на роботу, — сказала я через деякий час.

— Піти з вами? — запропонувала Ніна.

Працювала я тоді на фірмі Леопольда Фльодера. Її власник — віденець — успадкував жидівську крамницю на вулиці Сenniй разом із шліфувальною й фабрикою дзеркал. Швидко зорієнтувавшись у моєму організаційно-комерційному хисті, часто виїжджав до Відня, залишаючи на мене ведення справ фірми. Користуючись цим, я влаштовувала на посади фізичної й розумової праці людей розшукуваних окупаційною владою (серед них був Оскар Битомський, по війні — директор шильонської копальні).

З того часу Ніна часто приїздила до Кракова. Зустрічалися ми з нею і в Жешові, в невеличкому готелі біля залізничного вокзалу”.

***

Час від часу Петро відвідував родину. Черговий візит мало не завершився провалом. Якось донька одного з мешканців Петрової волі дуже здивувалася, що Петро буцімто працює у Кракові. Бо випадково зустріла його у Львові. Розповіла про це вдома, не замислюючись над наслідками. Тимчасом її брат Сергій, будучи інформатором гестапо, не зволікаючи, доніс на Петра. Той, у свою чергу, не очікуючи небезпеки, приїхав до Прибівки і виrushив пішки до Петрової волі. На окraїні села зустрів знайомого Барну.

– Не йди туди, на тебе чекає гестапо, – застеріг колега Петра. – Сергій видав тебе напідпитку. Сказав, що тебе схоплять і розстріляють.

Петро подякував за попередження й одразу обрав інший шлях. Не пішов дорогою, а через луки, в бік Віслока. Переїшов ріку нижче мосту, дійшов до Прибівки, а звідти до Кросна. Барна, член партизанського загону, повідомив про випадок керівництво. Через декілька днів партизани ліквідували інформатора. Петро більше не з'являвся в Петровій волі, щоби не ризикувати безпекою родини.

На початку 1941 року розвідники з групи Петра зауважили пожвавлення руху німецьких військових частин. Нові підрозділи Вермахту були переведені до Польщі ще в кінці літа 1940 року, після падіння Франції, проте, зараз їх кількість швидко зростала. Добірні полки розташувалися у Новому Сончу, Горлиці, Яслах. По певному часі було встановлено, що входять вони в склад тієї ж дивізії. Повстало питання, яка це дивізія?

Та раптом відділи залишили місця постійного розміщення і відбули в невідомому напрямку. Після численних днів кропітких і небезпечних пошукув загадка була розв'язана. Уся дивізія знаходилася на полігоні в районі Пусткова, де інтенсивно вправлялась.

Полігон пильно охоронявся, для чого був серйозний привід. Під Пустковим німці створили табір смерті, куди звозили різних полонених: радянських, французьких, жидів і поляків. Робоча сила потрібна була для зведення полігону неподалік села Блізна, де проводили маневри з новою зброєю – ракетами V-1 і V-2.

Після завершення маневрів полки були розташовані в Криниці, Сяноку та Яслах. Штаб дивізії розмістився в Івонічі – Здрою. Щоби дізнатися більше про дивізію, необхідно було потрапити до Івоніча. Даніель Левицький, водій мера міста, сказав Петрові, що можна поїхати до Івоніча, але для цього потрібна перепустка. Переконливо пояснюючи, що мусить

відвідати в Івонічі колегу, який там працює, Петро дістав перепустку. Не марнуючи часу, сіли на авто. Зоїхали аж до оборонної зони, сповненої військовими постами. Установлені там таблиці забороняли в'їзд, тому мусили зупинитися. Петро висів із машини й сказав Левицькому:

– Якщо через півгодини не прийду, повертайся до Кросна і передай нашим, що мене впіймали.

Петро сміливо зайшов у браму військової частини. Не пройшов й кільканадцять кроків, як був затриманий вартою.

– Стій! Ти що, – сліпий? Не бачиш, що тут заборонено заходити?

– Не знав про таке, я приїхав до свого колеги!

– Це військовий об'єкт, утікай звідсіля, бо зараз заарештую, – погрожував вартовий.

У цей час Петро зауважив бляшану табличку перед будинком. Великі червоні літери сповіщали: військова частина № 257. Тепер він повернувся й залишив поспіхом заборонену зону. Уже знав, що натрапив на відбірну дивізію “берлінських ведмедів”. Факт, що її розташували поблизу кордону, був надто вимовним. Інформацію терміново передали в центр.

У березні 1941 року Петра викликали до Львова. Здобуті його групою дані вимагали детальнішого обговорення. Приїхавши до Сянока, він наважився перейти кордон на Сяні. Момент для цього виявився фатальним. Крига тріщала, вода підходила, починався кригохід. Утім, йому якось все ж удалося під покровом ночі перебратися на другий берег. Та знову – невдача – раптово напоровся на паркан із колючого дроту. Подолати його не вистачало сили. Переохолоджений, у відчай, шарпав дроти з надією, що врешті пограничні помітять вторгнення на заборонену територію. Нарешті, так воно і сталося, а вдосвіта він потрапив до Львова.

Розвідувальна мережа функціонувала вправно, проте щодня зростала можливість її викриття. У процесі підготовки до нової

війни, німці чистили передпілля, завзято переслідували партизанів, поступово ліквідовували діючі в тилу диверсійні групи.

Подальше перебування Тоні в Бялобжегах ставало ризикованим. Необхідно було перенести рацію у безпечніше місце. Серед пропозицій були: Яsla, Сянок і Горлиця. Остаточний вибір упав на Горлицю. Та перш ніж дійшло до переїзду, відбулися важливі зміни у воєнній ситуації. У квітні 1941 року німці атакували Югославію, потім Грецію, котра до цього часу успішно протистояла військам Муссоліні. Знаменним є те, що відкриття фронту на Балканах не спровокувало жодних переміщень підрозділів Вермахту в Польщі. Не зауважено військового транспорту, направленого в напрямку півдня, натомість тривала реорганізація й дислокація військових частин у Прикарпатті. У керівництві дивізії № 257 відбулися зміни. Пішов у відставку генерал фон Фібан, його місце зайняв значно молодший генерал Шахс. Югославія й Греція були завойовані протягом одного місяця. Дійові дивізії на Балканському фронті почали поспіхом переміщатися до Польщі. Розвідка майже щоденно доповідала про підозрілі пересування німецьких військ.

У часовому проміжку від кінця квітня до половини травня німецькі сили в районі кордону збільшилися: під Томашовим – на дві дивізії піхотинців і артилерійський полк, на лінії Сянок–Ярослав – на один армійський корпус, шість дивізій піхотинців, танковий і сім артилерійських полків.

Концентрація військ продовжувалася, неминуче наближався день втілення плану “Барбаросса”. У час, коли Зорге застерігав із Токіо про підготовку атаки на СРСР, група Петра, спираючись на здобуті дані, інформувала центр про німецьке вторгнення у найближчі тижні.

У половині червня 1941 року Тоня, невтомно переміщаючись із своєю рацією, випадково, в ресторані підслухала розмову німецьких солдатів, що попивали пиво.

– За два тижні, – хвалилися, – будемо пити у Львові.

Негайно скомпоноване повідомлення одразу пішло за призначенням. Проте, жодні факти не в стані були переконати Сталіна в тому, що розрив із німцями неминучий. Він до кінця вірив, що до агресії не дійде. Критично сприймав рапорти власної розвідки й незабаром довелося за це дорого заплатити. Незадовго до німецького вторгнення, Петро, перебуваючи у Львові, доповідав, що напад готується у найближчі дні. Однак, уже тоді було надто пізно для будь-яких приготувань до відсічі ворога. Доля першої фази німецько-радянської війни була приречена.

У НІМЕЦЬКОМУ ТИЛУ

22 червня 1941 року німецькі танкові дивізії перетнули радянський кордон. Попередній удар нанесла важка артилерія, розгромивши більшість оборонних споруд уздовж лінії кордону Сяну. Ті, що залишилися, намагалися протистояти, але оточені, позбавлені підтримки, по черзі здавали позиції. 30 червня німці увійшли до Львова, в тилу ще довго не здавали позицій укріплення Залужа, біля Сянока. Зрештою, німці підірвали їх. Загинув увесь тридцятий особовий гарнізон.

У групі Петра панувала гнітюча атмосфера. Гітлерівці швидко просувалися вперед, ламаючи опір радянських підрозділів. На початку вересня загони Вермахту зайняли Дніпропетровськ, Одесу, підійшли до Києва, стояли на підступах до Ленінграда.

Коли шок від першої поразки минув, розвідка взялася за подальшу працю. Рацію перенесли в передмістя Горлиці, сюди поступали повідомлення, і звідси відсилали радіограми до центру. Проте, зв'язок часто переривався, і все частіше виникало питання доцільності продовження розвідувальних

операцій. І тоді, хоча вже й під кінець вересня, до Даніеля Левицького прийшов несподіваний гість. Це був парашутист, котрий доставив нові інструкції та завдання, а також запчастини до рації. Замість під Кросно його скинули в районі Червоного ставу. Здолавши масу труднощів та пригод, він, нарешті, відшукав групу. Юзеф Чопко, за псевдонімом “Коваль”, спочатку детально описав ситуацію на фронті, відповів на численні питання, а потім представив нові завдання для групи. Серед цих завдань, окрім збирання та передачі інформації, була і диверсійна діяльність. У Горлиці “Коваль” зустрівся з Петром та Тонею. Звідти повідомив про своє щасливе прибуття за місцем призначення і про трагічну загибель під час приземлення свого товариша. Група одержала криптонім “RO”, завдання розподілили.

За Петром була закріплена розвідка в місті Горлиці й прилеглому повіті, за братом Павлом – місто Яслі з повітом, а за Даніелем Левицьким – місто Кросно та його повіт. Центр обіцяв забезпечити оснащенням, харчами, зброєю.

Уперше за декілька місяців з’явилася надія. “Коваль” виявився дуже діловим. Розширив діяльність групи, знайшов нові зв’язки в Krakovі. Він часто їздив до цього міста і цей факт наштовхнув Петра на цікаву думку.

– Німці шпигують у Петровій волі, не можу там з’явитися, а моїй родині загрожує арешт. Я хотів би всіх переконати, що живу далеко звідти, хоча би в Krakovі. Я напишу до них листа, такого загального, без імен, назв вулиць. Сповіщу лише, що працюю, здоровий і попрошу, щоби не турбувалися за мене. До тебе маю прохання надіслати цього листа з Krakova.

– Гаразд, надішлю, – засміявся “Коваль”. – Це хороша думка.

У лютому 1942 року “Коваль” їхав до Krakova. До потягу зайдли українські поліції. Він здався їм підозрілим; тож затримали його. Допитували, били, але він не зрадив. Зрештою, прийшли до висновку, що він не є загрозою і вислали його на примусові роботи до Австрії. Волею випадку Петрове

“послання” збереглося. “Коваль” дістався до фабрики Лінзу, звідки й вислав листа. Трохи згодом німці зробили общук у будинку Петра в Петровій волі. Звичайно, що лист був знайдений. Штемпель на конверті підтверджував, що він висланий з Австрії. Від того часу родиною Петра перестали цікавитися.

“Коваль” тимчасом був перевезений до Мюнхена, до ремонтних майстерень залізничних колій. За чинення опору начальнику він потрапив до карного табору, де й пробув до кінця війни.

***

Зв’язок із центром обірвався остаточно. Радянські війська відступали, як і розвідувальні осередки. Рація в Горлиці була надто слабкою для передачі сигналів у глибокий тил фронту. Петро навіть не знов, чи доходять повідомлення, бо жодної відповіді не отримував.

Група Петра, хоча й ізольована, позбавлена контактів і загублена в просторі, продовжувала свою діяльність. Петро сподівався, що здобута інформація, рано чи пізно, буде використана. Важливу роль у її здобутті відігравала Чеслава Завісляк, відома за псевдонімом «Капітан».

“Чеслава була мешканкою Krakova – міста, де мав власну резиденцію Ганс Франк, цілий “уряд” Генеральної губернії, її владу, як військову, так і політичну. Тут можна було зустріти різних німецьких офіцерів і можновладців, котрийсь із яких міг часом проговоритися... Тож, розвідувальні можливості тут були значними, а Чеслава працювала в німецькій фірмі, досконало знала мову окупантів, вміла легко нав’язувати контакти. Саме тому її інформація була такою важливою, її роль у групі досить істотною, хоча й багатьом невідомою.

Її спогади з років окупації – тема для окремої публікації. Вона двічі перетинала кордон Сяну й переважно з пригодами

з обох боків. Після переїзду з Офіцерського містечка до Кракова (віллу пані Шлегель зайняв такий собі барон фон Клонфманн), не затрималася надовго у новому мешканні на вулиці Дієтла 101. Одного вечора її дали знати, що в пошуках "Капітана" будинок пані Шлегель оточено гестапівцями. На її прохання німецький шеф фірми відвіз її на автомобілі до Божні, де вона погостювала у своєї знайомої Ольги Гумінської. З того часу вона вже більше не мала стального місця проживання. Переїжджала, мешкала у рідних і друзів, а поза тим не поліщала допомагати Петрові та Ніні, її багатьом іншим людям".

Чеслава допомагала Петрові й Тоні в справах суто життєвих. Постачала їх харчами, одягом. Гітлерівці розстріляли її обох двоюрідних братів, членів АК, а у концентраційному таборі в Ораненбурзі загинув її дядько. Дочекалася визволення і виїхала на постійне проживання у Свіноустя. Померла у вісімдесятіх роках. Не написала спогадів, ні кому не розповідала про окупаційне минуле. Вона врятувала від смерті багатьох, ніколи не відчуваючи себе героєм. Життєвий ризик вважала за патріотичний обов'язок кожного.

Петро, опинившись в ізоляції, вирішив, що його група, не маючи шансів відновити зв'язок з центром, повинна наладити співпрацю з польським рухом опору. Це завдання не було одним із важких, якщо мова йде про співпрацю з Народною Гвардією. У її рядах воювали лемки, командуючий військовим округом НГ був також лемко, Гжегож Водзік, згодом закатований гітлерівцями.

У квітні 1942 року члени групи були співучасниками висадження у повітря німецького магазину боєприпасів у Кросні. Як правило, вони брали участь у багатьох диверсійних акціях.

Група Петра підтримувала контакти з різними відгалуженнями руху опору. Розвідці допомагали як лемки, так і поляки. Їх єднала мета боротьби з гітлерівськими окупантами. Завдячуячи цьому, всі члени групи вижили під час війни.

У літку 1944 року підрозділи 38 армії генерала Москаленка взволили Кросно. Незабаром почалася кривава битва за Дуклівський перевал. На декілька місяців фронт зупинився, Ясля і Горлиця залишалися за німцями. Петро й Тоня переховувалися. У січні 1945 року масштабний наступ завершився здобуттям Берліну та капітуляцією III Рейха.

ЕПІЛОГ

У травні 1945 року Петро й Тоня повернулися до Львова. Петро пішов на роботу в книгарню й одночасно почав навчатися у середній школі. Згодом він закінчив заочне юридичне відділення Львівського університету. Після цього працював в організації “Інтурист”.

Одночасно Петро займався і суспільною діяльністю, журналістикою, зокрема, його цікавила історія та культура лемків. Він завжди підтримував контакти з лемківськими осередками різних країн, належав до фундаторів заснованих у Львові фольклорного ансамблю “Лемківщина”, товариства “Лемківщина” та “Фонду дослідження Лемківщини”. Крім того, був одним з організаторів музею-скансену у Львові. Його авторству належить понад 500 публікацій і розвідок, виданих в Україні, Польщі, США, Югославії, Канаді, дотичних до історії й культури лемків. Про нього написано в цілому ряді публікацій, включно з книжковими, і у вищезгаданій книжці Вітольда Шимчика “На воєнному шляху”, крім цього, його згадують українські й російські автори у своїх творах про війну та окупацію.

Петро Когут має численні, найпрестижніші в Україні нагороди за військові та бойові заслуги а також багато почесних відзнак за суспільно-корисну працю.

Кілька слів про долю його родини. Брат Василь після виїзду з Петрової волі проживав у Тернополі, там і помер. Другий брат, Павло, проживав у Львові, він так само вже не живий. Сестра Маруся, львів'янка, трагічно загинула в дорожньо-транспортному випадку. Дружина Петра – Олена (конспіративні імена: Тоня, Ніна) після важкої хвороби померла у Львові в 2002 році. Син Анатолій живе та працює в Києві. Має дві доньки – Юлю й Маринку, які вже закінчили навчання. У Львові працює син Марусі – Володя.

Незважаючи на похилий вік, Петро досі ще працює, як і раніше, сповнений сили, суспільний діяч, із скромною пенсією. Він часто приїздить на батьківщину, відвідує Петрову волю, Ріпник, Кросно, Горлицю. І тоді оживають у пам'яті спогади з дитинства, з важких років боротьби. Постає образ вигнаних із вітчизни лемків. Це страшне випробування, яке не подолав його батько, виселений аж у Донбас. Він помер заледве кілька років по переселенню, зламаний тugoю за Петровою волею.

Сам Петро вже давно позбувся упереджень, неприязні та жалю за втраченим «лемківським раєм». Тепер він – палкий прихильник цілковитого єднання живучих поряд народів.

– Багато зла заподіяли один одному, – каже. – Про це треба пам'ятати й будувати взаємні стосунки на правді. Навіть тоді, коли вона болюча. Інакше ми ніколи не позбudemося ненависті й, насправді, не порозуміємося.

Повторює це при кожній нагоді: лемківським й українським діячам культури, молоді. Пояснює труднощі лемківської долі полякам. Вірить у довічне поховання злих духів минувшини...

ДО ЛЕМКОВЫНИ

Слова Петра Когута

Музика Ярослава Теплого

Bеличаво, не поспішаючи

1. О, Лем - ко - вы - но, ді - тинст - ва кра - ю, зе - лен ві -
ноч - ку на скло - нах гір ! До те - бе в міс - лях час - то злі -
та - ю - лем - ся вы - хо - ван під съпі - вом зір. 2. Ту мі ма -
Coda
- і - ни шлю в ня - ньо - вий край !

О, Лемковыно, дітинства краю,
Зелен віночку на склонах гір !
До тебе в міслях часто злітаю -
Лем-ся выховав під співом зір.

Ту мі мамичка красу розкрыла
Рідної природы і дивних слів;
Край свій і нарід любити вчyla,
Слухати съпіві гір і лісів.

Ту мі поточки на струнах грали,
Ту мя чарував лісовий съпів;
Ту мі зозулі рочки кували,
Жеби-м щасливо ріс і мужнів.

О, Лемковыно, рідний мій краю,
Ци скоро приймеш під крила нас ?
Тобі сердечну пісенью співаю,
Із України шлю в няньковий край !

ЗМІСТ

<i>Автобіографічна довідка</i>	3
<i>Вступ</i>	5
<i>Перед бурею</i>	7
<i>У темряві окупації</i>	10
<i>У німецькому тилу</i>	33
<i>Епілог</i>	37
<i>До Лемковини. Пісня</i>	40

***Літературно-документальне видання* ВОЄННІ СТЕЖКИ**

Naric

Львів Видавництво “Край” 2005

Редактор *Ірина Цельняк*

Комп’ютерна верстка, дизайн *Мар’яни Вовк*

Здано до складання 7.04.2005. Підписано до друку 13.04.2005.

Формат 60x84 1/16 Друк офсетний. Гарнітура Times.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 3, 14. Обл.-вид. арк. 2, 92.

Ум. фарбовідб. 3, 14. Вид. № 10. Наклад 500 прим. Зам. №28

Видавництво “Край” (КВП Львівської облради).

79008, Львів, Підвальна, 3.

Свідоцтво держреєстрації ДК №1414.

Друк – ПП В.С. Лукашук.

79009, Львів, Наукова, 5а.

Свідоцтво держреєстрації:

серія ЛВ, №33 від 27.07.2004 р.

